

Kristinuskon ja valistuksen viha-rakkaussuhde

Näkökulmani tähän laajaan problematiikkaan on ekologinen: järkytys siitä mitä teemme muille lajeille, metsälle, hauralle ilmakehälle. Väitän että nämä kaksi kaverusta, nämä suuret ajatteluvirtaukset ovat ratkaisevassa roolissa siinä, miten elinkelpoisena maapallo säilyy. Valitettavasti vaan kristinuskon ja valistuksen välillä viha-osasto on ollut ja on edelleen hallitsevampi kuin hakeutuminen yhteistyöhön. Miksi näin, tästä on tarkoitukseni lähteä liikkeelle. Pahoittelen jo etukäteen mutkat suoraksi -metodiani. Pelkistäminen on välttämätöntä jotta saisin jotain sanottua tällaisista suurista aatehistoriallisista kaarista. Mutta jos pelkistan jonkin ilmiön tunnistamattomaksi niin älähtäkää.

Valistus

1700-luvulla länsimaisen ajattelun akvaarioon vaihdettiin vesi. Uimme edelleen aika pitkälti samassa vedessä, joten on vaativaa edes hahmottaa valistuksen vaikutusta kulttuuriimme.

Näen valistuksen kaksijakoisena ilmiönä: toisaalta se on antanut erittäin kestäviä – luovuttamattomia -arvoja länsimaisille yhteiskunnille. Tällaisia ovat vapauden, tasa-arvon, suvaitsevaisuuden ja kriittisen ajattelun ihanteet. Ilman valistusta en olisi tässä puhumassa, en ainakaan naispuolisena teologina ja pappina. Vaikka valistuksen ihanteita ei alkuun sovellettukaan naiseen tai toisenrotuisiin, ovat vapautuksen aatteet levinneet myös mahdollistamaan sitä että ihmiset sukupuolesta ja rodusta riippumatta voivat kehittää kaikkia kykyjään yhteiseksi hyväksi.

Valistuksen pimeä puoli liittyy ekologiseen huoleen. Valistus on monin tavoin sidoksissa samoihin aikoihin kehittyneeseen mekanistiseen todellisuuskäsitykseen. Siis ajatteluun että maailma on kuin suuri kone, joka tottelee matemaattisiin kaavoihin puettavia luonnonlakeja. Mekanistiseen ajatteluun niveltyy myös tietoinen pyrkimys päästä eroon luonnon lumon ajatuksesta. Luonnon lumon tai pyhyden tunto asettaa rajoja sille, miten ihminen voi käyttää luonnon rikkauksia hyväkseen. Tällaisista rajoista kehittyvä luonnontiede ja auktoriteetteja vastustava valistus halusivat eroon, jotta ihminen voisi tunkeutua luontoäidin sisimpiinkin salaisuuksiin ja ottaa ne hyötykäyttöön.

Pieni sitaatti mekanistisen tiedekäsityksen isältä Francis Baconilta: ”Totisesti minä luovutan sinulle morsimeksi luontoäidin kaikkine lapsinensa, jotta sinä valjastaisit hänet palvelukseesi ja tekisit hänestä orjasi.” (Keller 1988, 40). Sitaatista ilmenee millaisia sukupuolimetaforia tieteen alkuaikoina käytettiin avoimesti.

Tällainen käsitys maailmasta, ihmisestä, tietämisestä ja luonnosta yhdistettynä nopeasti kehittyvään teknologiaan on suurelta osin johtanut länsimaisen kulttuurin luontovihamielisyyteen. Edistysusko voi hyvin, mutta käsitys siitä että se ja vain se tuo ihmiselle hyvinvointia on suuri harha.

Mekanistinen todellisuuskäsitys ja valistus ovat tuottaneet meille rikkaan pohjoisen pallonpuoliskon asukkaille hyvinvointia. Mutta jopa meillä näyttää siltä, että hyvinvointi on

kääntymässä pahoinvoinniksi – luonto ja ihmisen mieli pirstaloituu. Pointtini on, että tällaisia suuria virtauksia kuin valistusta ei tarvitse käsitellä yhtenä klönttinä: ota tai jätä koko paketti. Miksi näin pitäisi toimia? Viisaampaa on arvioida valistuksen myönteistä ja kielteistä perintöä, irrottautua tietoisesti painolasteista ja säilyttää myönteiset arvot. Tällainen prosessi on minusta välttämätöntä jotta länsimaisen ihmisen luontosuhde voisi muuttua elämää kunnioittavaksi.

Entä valistuksen suhde kristinuskoon? Valistus syntyi erittäin kirkonvastaisena liikkeenä – taatusti ainakin osittain oikeutettuna vastarintana aikansa dogmaattisille ja autoritaarisille kristinuskon muodoille. Valistus asettui kaikkia auktoriteetteja vastaan ja halusi korvata Jumalan idean järjellä. Sanan- ja uskonnonvapaus nostettiin keskiöön.

Sanan- ja uskonnonvapaus ovat osa valistuksen luovuttamatonta perintöä. Ne ovat omassa yhteiskunnassamme laajasti hyväksytyjä ja arvostettuja oikeuksia. Silti valistushenkinen uskonnonvastaisuus, joka saa ajoittain aika aggressiivisia piirteitä, on nousussa. Miksi? Palataan tähän vielä. Joka tapauksessa valistuksen filosofiaan on sisäänrakennettuna uskonnonvastaisuus, joka aikaisemmin kohdistui ennen muuta kristinuskoon mutta nykyään jossain määrin muihinkin uskontoihin.

Kristinuskko

Hypätään välillä tarkastelemaan kristinuskkoa ja sen suhdetta valistukseen. Eri kirkkokunnat ovat suhtautuneet tähän eurooppalaiseen valtavirtaukseen eri tavoin. Protestanttiset kirkot ovat mielestäni aika kriitikittömästi omaksuneet monia valistuksen piirteitä, hyvässä ja pahassa. Hyvässä siinä mielessä että ne näkevät monissa valistuksen korostuksissa yhteistä Jeesus Nasaretilaisen julistuksen kanssa. Vapautuksen ja tasa-arvon, hierarkioiden vastaisuuden tavoitteet ovat pitkälti yhteneviä Jeesuksen kanssa sen mukaan miten evankelistat kuvaavat hänen toimintaansa ja julistustaan. Esimerkiksi omassa luterilaisessa kirkossani pappeus ja jopa piispuus on auki naisillekin. Kamppailu kristinuskon patriarkaalisia tulkintoja vastaan on ollut kova, mutta kuitenkin: nainen piispana on todellisuutta.

Toisaalta läntisen protestantismin piirissä ovat syntyneet myös kaikkein voimakkaimmin valistusta kritisoineet suuntaukset. Tarkoitan tiettyjä fundamentalistisia porukoita esim. Yhdysvalloissa, jotka ajavat kreationismia julkisiin kouluihin yms. Vai onko kyseessä jollain tavalla valistuksen kolikon toinen puoli, kun kreationistit väittävät Raamatun sisältävän luonnontieteellistä tietoa. Onko heillä sama tietokäsitys kuin valistuksessa, mutta väärässä paikassa? Raamatun kielelle ja olemukselle tuo tietokäsitys ei tee millään lailla oikeutta.

Kenties omalla tavallaan Idän kirkko eli ortodoksisuus on merkittävin valistuksen vastavoima siinä, miten se suhtautuu valistukseen kuin se olisi ilmaa. Hyvässä ja pahassa. Pahassa minun näkökulmastani esim. tässä suhtautumisessa perinteen patriarkalismi. Hyvässä mm. siinä, että ortodoksisuus on säilyttänyt arvossa kokonaisvaltaisemman, jakamattoman todellisuuskäsityksen. Kokonaisvaltaisuus tarkoittaa esimerkiksi käsitystä ihmisestä ruumiin ja sielun jakamattomana ykseytenä tai ihmisen kosmista yhteyttä muuhun luomakuntaan. Tämä ajattelu konkretisoituu esim. Suuren vedenpyhityksen kaltaisissa pyhissä toimituksissa.

Kaipuuta tämäntyyppiseen jakamattomaan todellisuuskäsitykseen esiintyy muuallakin kristinuskon sisällä. Väitöskirjani käsittelee brasilialaisen Ivone Gebaran ekofeminististä filosofiaa ja teologiaa. Hänen keskeinen ajatuksensa on, että meidän on vaihdettava mekanistinen todellisuuskäsityksemme orgaaniseen, siis kokonaisvaltaisempaan. Siinä keskeinen mielikuva on elävä organismi, jossa kaikki osat ovat riippuvaisia toisistaan. Tällainen käänne vaikuttaisi kristinuskon tulkintoihin joka tasolla. Itse näen että tällainen transformaatio on välttämätön, sillä muuten kristinuskko on edelleen

osa ongelmaa esimerkiksi ekologisissa kysymyksissä eikä osa ratkaisua.

Edistysusko on valistuksen suuri harha. Kristinuskon suuriin harhoihin kuuluu sen ihmiskeskeisyys ja luonnonhallinnan ajatus. Ajatus ihmisen oikeudesta hallita muuta luontoa sisältyy kristinuskon pyhiin kirjoituksiin, tosin ei siinä muodossa että ihmisellä olisi rajaton oikeus riistää ja tuhota luontoa. Mutta luonnonhallinnan ajatusta on käytetty yksipuolisesti oikeuttamaan luonnon valloittaminen, on unohdettu hallinnan ajatukseen liittyvä vastuu. Kristinuskon on siis ollut monin tavoin vahvistamassa eurooppalaisen kulttuurin edistysuskoista ja kolonialaistista ekspansiota.

Jossain vaiheessa läntisessä kulttuuripiirissä kristinuskoon kuuluva taju maan pyhydestä työnnettiin mystikoiden mukana marginaaliin ja korotettiin järkipäinen opin kehittäminen keskukseen. Kristinuskossa on siis ihailtu joitakin valistuksen painotuksia ajoittain oman olemuksen kustannuksella. Tällä hetkellä kuitenkin eri puolilla maailmaa ja myös Suomessa kristillisissä yhteisöissä pohditaan uudella tavalla maan pyhyden tajun palauttamista. Jos jotain – kuten metsää tai yleensä luontoa – pidetään pyhänä, liittyy pyhään tietty koskemattomuuden vaatimus, rajan taju. Tällainen taju rajoittaa ihmisyyteen kuuluvaa ahneutta.

Mitä kertoo se, että esim. joissakin nettikeskusteluissa koko ajatusta maan pyhydestä pidetään naurettavana?

Transformaatio ja sen apuvälineet

Itse olen alkanut kallistua siihen suuntaan, että sekä valistusfilosofian että kristinuskon tulisi hellittää ylimielisyydestään ja kuunnella mm. maailman alkuperäiskansojen viisautta. Niiden käsitystä maailmasta ja tietämisestä, niiden pyhyden taju. Alkuperäiskansat voisivat tarjota meille muille totuuden peilin, joka auttaa näkemään omia mustia pisteitä, harhoja. Jossain määrin me suomalaiset voimme peilata tämänhetkistä itseämme myös niihin peilin pirstaleisiin, joita on jäljellä omasta muinaisesta mielenmaisemastamme sellaisena kuin se oli ennen kuin kristinuskon ja valistuksen hyötyajattelu tulivat tänne.

Filosofi Tere Vadén puhuu kalevalaisesta syntyiedosta. Sillä hän tarkoittaa ”yhteisöllistä, ylisukupolvista ja yliyksilöllistä tietoa niistä merkityksellisistä yhteyksistä, jotka muodostavat elämäntavan tarkoituksellisen kokonaisuuden ja pitävät sitä koossa”. Itsekin ajattelen kalevalaisittain, että esimerkiksi ympäristöongelmien kohdalla meidän on tiedettävä ongelmien todelliset synnyt, jotta voimme koettaa korjata ongelmia. Kenties ongelmien synnyt ovat sekä valistuksen että kristinuskon harhoissa. Miksi siis tuhota voimia ja aikaa keskinäiseen tappeluun? Vaihtoehto on, että nämä kaksi suuta vapautusliikettä suostuvat syvällekäyvään transformatioon ja hakeutuvat yhteistyöhön keskenään ja maailman muiden merkittävien ajatteluvirtausten ja uskontojen kanssa. Jotta jotain tästä kauniista maailmasta säilyisi.

Keller, Evelyn Fox, Tieteen sisarpuoli. Pohdintoja sukupuolesta ja tieteestä. Tampere: Vastapaino 1988.

Vadén, Tere, Kaksijalkainen ympäristövallankumous. Pamfletti synnyistä. Tampere: Osuuskunta Rohkean reunaan 2010.

